

**„MINDIG MEGALÁZÓ, HA MEGGYILKOLNAK MINKET”
KERTÉSZ IMRE: *VILÁGPOLGÁR ÉS ZARÁNDOK***

1

A cím higgadt terminológiája esszét sejtet, de ne érezzük félrevezetve magunkat. Borges esszénovelláira emlékeztető gondolati epika ez, igaz: érzékibb stilisztikával – és Kafka groteszk igazságait idéző eréllyel. A *Világpolgár és zarándok* Ábel és Káin történetét írja s érti újra. (A szerző így magyarázza a főiratot: „Maga a cím, *Világpolgár és zarándok*, Szent Ágoston könyvéből való, a *De civitate Dei*ből. Így utólag arra emlékszem csupán, hogy nem az ő művéből vettem a Káinra és Ábelre történő utalást, hanem egy erre hivatkozó tanulmányból; de hogy melyikből s honnan, már én sem tudom” – *Az áldozat sem marad ártatlan. Nyilatkozat.*)

Lapidáris fölütés után („Ketten voltak és testvérek.”) képzelet alkotta leírás vezet be a bibliai narratíva filozofikus újraköltésébe:

„A külsejükről nem szól határozott tudósítás. De nem látjuk-e a vörhenyes óriást...”

Nem elfogulatlan az elbeszélő (vö. pl.: „dühítő módon”), nem is mindentudó. Az isteni privilégium. S a szöveg épp Isten mindenható tudásának paradoxonjára kérdez rá.

Kiérlelt, egyensúlyos formanyelv avatja klasszikus kompozícióvá a művet. A lineáris történetmondást dőlt betűs ószövevségi betétek segítik előre – eredetet is jelezve, hitelességet is bevallva.

„Mindössze egy novellám van, amely közvetlenül kötődik bibliai szöveg-helyhez: a jó kiszolgáltatottsága és a bűn diadala, röviden talán így foglalható össze, ami Káin és Ábel történetében érdekelt. Közelebről az a mechanizmus, ahogy végül minden leegyszerűsödik, és Isten elfogadja a rossz, gonosz érveket, nem tehet egyebet, ha már belekeveredett a történetbe...” – fogalmaz az író a már idézett nyilatkozatában.

2

Káin a testre redukált létezés képviselője.

„Nézte az öccsét, és fültövénel az izmok kitüremkedtek, a szeme összeszűkül, és fejét lecsüggeszté” (stb.).

Ösztönök s ösztön alatti érzések uralják anélkül, hogy tudna róla. (A „nem értelmiségi volt, nem entellektüel, hogy a lelke titkait firtassa” mindazonáltal bántó egyszerűsítés: a hivatását a szellem körein kívül teljesítő embertől elvitatja a lelki mélységet, árnyaltságot, reflektáltságot.)

Gondolkodása gondolatok nélkül zajlik.

„Nem tudta pontosan, miért gyűlöli az öccsét. [...] Jövevény volt, és megzavarta a világot. Jogcsorbítás.”

Öntudata nem érinti sem önmagát, sem a létezését; nem mérlegelő eszmélete, hanem „egyhangú, monomániás érzésvilága” van; bármit tesz, „tompán, reménytelenül, erőszakosan” teszi.

Ügyetlen gyilkos („Először is fejbe ütötte a kapával. Nem volt valami sikerült ütés.”), a tette esetlegesen primitív.

„Igen: ha asszony, akkor most a magáévá teszi, ha kell, erőszakkal; de mivel férfi volt és az öccse, így hát megölte.”

A nyomok eltüntetése végül a *tűz(áldozat)* korábban feltűnt toposzát profánul pragmatikus motívummá vékonyítja.

„Végül fogta a tetemet, azt is rávetette.”

3

Ábel magát – a családba másodlagosan érkező jövevényként – „esetlegesség”-nek tekinti; bűn nélküli büntudata a szorongó modern kreatúra archetípusává rajzolja el:

„Hibásnak érezte magát, nem azért, mert csakugyan hibázott, hanem csupán, mivel hibáztatták. Ez ügyetlenség volt. Másfelől viszont kényelmes is, egy bizonyos értelemben.”

Istenfélésre törekvő, jámbor lény, aki „gyermekes örömeiben” nevet, s önkifosztásig odaadóan él:

„Egy kevés hanyagsággal és egy kis életművészettel ellensúlyozta jövevény voltát. Jól érezte magát ezen a földön.”

Halála nem sorstapasztalat, nem is interiorizált skandalum. Inkább a személyiségét félve megélt személy zavartságát, a létezésnek kiszolgáltatott lény értetlenségét véglegesíti.

„...rögtön a földre terült. Mintegy engedelmesen, kötelességtudóan. Mint-ha már álmódott volna erről a pillanatról. Iparkodott minél hamarabb átesni a maga dolgán. Nem annyira fájdalmat, mint inkább egyfajta szégyenkezést érzett. Mindig megalázó, ha meggyilkolnak minket.”

4

A történet harmadik szereplője: Isten. Aki sorsítéletek bírójaként jelenik meg („mintegy állig a talárjába burkolózva”), ám a cinikus emberi logikától legyőzve („Az ember marka kemény, és fogva tartja az Istent”) végül borzongó és tanácstalan *kívülállóvá* válik:

„Mindketten ismerték egymás lehetőségeit. Amellett az Úr alkalmasint már undorodott egy kissé az egészsőtől, és – Ő tudja, miért – iparkodott mihamarább lezárni az ügyet.”

Pedig számonkérő tónusa kezdetben kérlelhetetlennek tetszik:

„– Nem megmondottam-é neked még a legutolsó pillanatban is: *a bűn az ajtód előtt leselkedik és reád van vágyódása; de te uralkodjál rajta?!*”

Ám a védekezés *helyett* előadott káini szofisztika, úgy fest, váratlanul s *eszkörtelenül* éri:

„De hogyan is uralkodhattam volna a bűnön én, a gyöngye ember, alávetett eszköze az Úrnak, mikor Ő az én ajtóm elé helyezte azt? Mert ha én uralkodom a bűnön, akkor magam fölött is én uralkodom; és ha enyém a cselekvés, úgy én vagyok a törvényhozója önmagamnak, a forrása minden tettemnek és gondolatomnak, az egyetlen való, ami a létemet betölti, és amit ilyen módon akkor elveszek az Úrtól, hogy egészen az enyém, csakis az enyém legyen, és uralkodhassam rajta egyedül.”

5

A homlokra bélyeget ütő ítélet – pontosabban az Úr és Káin közt kötetett „alku” – értelmében a gyilkosból „bujdosó és vándorló” (mintegy „világpolgár” és „zarándok”) lesz; végeredményben azonban helyreáll a világ – az általunk ismert világ – *rendetlensége*:

„Látni való: megtalálta helyét a világban. Szavának súlya lett, tekintélye szilárd gazdasági bázison nyugodott. Ügyletei messzire kiterjedtek. A bélyeg nem vált kárára az üzletmenetnek, sőt bizonyos vonzerőt gyakorolt az idegenekre: eljöttek a nevezetesség kedvéért, tapintatosan megtekintették, s miután illendően megborzongtak, áttértek az üzletre.”

Az elbeszélés zárlata nem kecsegtet az üdvtörténeti siker garanciáival. Az isteninek hátat fordító a lelkiismeretével sem szembesülhet többé:

„Ha elfoglaltsága megengedte, hébe-hóba el-elmerengett még a múlton. Ha öccse jutott eszébe, könnyű reszketés fogta el, ama régi gyönyör távoli emléke; ha meg az Urat találta fölidézni az emlékezete, olyankor gondosan elfödte száját a tenyerével, s óvatosan belénevetett.”

6

A bűn (és büntetés és bűnhődés) antropológiáját Kertész akárha az áldozat *részességével*, az ártatlanságban megbúvó, kényszerített hozzájárulással egészítené ki. Meglehetősen tiszta áthallással a huszadik századi világháborúk, a diktatúrák és a holokauszt kataklizmájára. Ám nem áldozathibáztató fölszínesség ez: inkább a mindenkori sorstudatosság véelme – s gyöngéd és reménytelen provokációja. Annak korszakos belátása, hogy az erőszak bűne megrabolja az áldozatok tisztaságát is.

7

A megbocsátás és a szabad akarat civilizációja a legtöbb, amit a nyugati ember kifundálni tudott ezer évek során. Kertész Imre alkotása e tettnek is emléket állít, amikor a kulturális kudarcok szükségszerűségét, az ember eredendő esettségét sugallja. (A közbe-közbe megképződő metafizikus horizontról is mintha illúzióvesztő véleménye volna a műnek: „A szeretet tulajdonképpen csak egy bizonyos probléma egy bizonyos módon való megoldása.”)

A *Világpolgár és zarándok* nem novella, hanem világallegória.

Az olvasó – szabad akarata lévén – megteheti, hogy nem ért egyet a szöveggé gyűlt keserőséggel. De e remekmű belátásaiból akkor is érdemes tanulnia, ha eszmélete – mely netalán *Káinban is áldozatot lát*, vak erőket – más tanulságok csábításának enged.

Felhasznált irodalom

Kertész Imre 2007. *Világpolgár és zarándok*. Magvető Kiadó. Budapest.

Halmai Tamás

magyartanár, irodalmár, korrektor,

József Attila-díjas költő

E-mail: felhoposta@gmail.com

Szerzői blogja: www.felhoposta.blogspot.hu